

# VOX URBIS

DE LITTERIS ET BONIS ARTIBUS COMMENTARIUS

BIS IN MENSE PRODIT

Pretium annuae subnotationis, *ante solvendum*, est: in Italia Libellarum 10;  
ubique extra Italiam Lib. 15; M. 12; Sch. 12; Doll. 3; Rubl. 6; Flor. 7½.

Inscriptiones et omne genus indicationes pretio aequissimo referuntur, quod est in extremis commentarii paginis  
Lib. 0.50 pro unoquoque centimetro quadrato.

Cuncta mittantur ad ARISTIDEM LEONORI equitem, commentarii VOX URBIS possessorem et administratorem

ROMA — Via Alessandrina, 87 — ROMA

**Subnotatio fieri potest:**

IN RUSSIA

Apud GEBETHNER ET WOLF Apud "Kronika RODZINA", Apud BUREAU AND OATES

VARSAVIAE POLONORUM

Rakowsk e Przedmiescie, 15.

IN ANGLIA

AMERICAE SEPTENTR.

Apud FRIDERICUM PUSTET

S. Sed. Ap. et S. Rit. Congr. Typ.

LONDON W.

28, Orchard Street.

IN CIVITATIBUS FOEDERATIS

NEW YORK

52, Barclay Street. 436, Main Street.

IN GERMANIA

Apud FRIDERICUM PUSTET

S. Sed. Ap. et S. Rit. Congr. Typ.

IN CANADA

Apud LIBRAIRIE GRANGER FABRE

MONTREAL

1889, Rue Notre-Dame.

CINCINNATI

RATISBONAE in BAVARIA

## RERUM INDEX

DE BELLO VETERE ATQUE RECENTIORE . . . . .	P. Rossani.
DE CAIO CRISPUS SALLUSTIO . . . . .	G. P.
MANIUM REGNA . . . . .	Senior.
HORAE SUBSECIVAE. In ingludem . . . . .	A. Basili.
DE LATINA ELOQUENTIA IN ARCHIGYMNASIO TAURINENSI . . . . .	Subalpinus.
HOMINIS AETATES QUAS LOTTUS PINXIT . . . . .	I. A.
EFFICIENTIA SOLIS ET VIS IN QUIBUSDAM HOMINUM MORBIS . . . . .	Hersilius.
MULIER ARTOLAGANOS VENDITANS . . . . .	Laelius.
DE « DISCIPLINA ARCANI » ANIMADVERSIONES CRITICAE . . . . .	S. Figielksi.
FABULAE SELECTAE FONTANII A IOANNE BAPT. GIBAUD LATINE REDDITAE . . . . .	Fr. Xav. Reuss.
SELECTA EX BIBLIOTHECIS ET ARCHIVIS. De recta pronunciatione latine linguae dialogus . . . . .	I. Lipsius.
SOCIORUM ANIMADVERSIONES. Quaestio naturalis . . . . .	I. Wabner.
ANNALES . . . . .	Poplicola.
PUBLICI PER ORBEM COETUS LEGIBUS FERENDIS . . . . .	Scriba.
AENIGMATA . . . . .	S. Rainbeitz.

*In tertia operculi pagina:*

VARIA: Telegraphi usus ad currus a navibus. - Ovorum quindecim millia et ducenta! - Virago praehistorica. - Ioci . . . . . P. d. V.  
LIBRI RECENS DONO ACCEPTI.

ROMAE

EX OFFICINA PACIS, PH. CUGGIANI

35, Via della Pace

MDCCCCIX

# PROSPECTUS SUBNOTATIONIS COMM. VOX URBIS IN AN. MDCCCCIII

Premium subnotationis est in Italia Libell. 10; ubique extra Italiam Lib. 15; M. 12; Sch. 12; Doll. 3; Rubl. 6; Flor. 7  $\frac{1}{2}$ ; Coron. 15 *recto tramite* mittendum ad

ARISTIDEM LEONORI EQUITEM  
COMMENTARI "VOX URBIS", POSSESSOREM ET ADMINISTRATOREM,  
ROMAM, via Alessandrina, 87.

## PRAEMIA SOCIIS CONSTITUTA.

Qui premium uti supra miserit infra Ianuarium mensem anni MDCCCCIII, praeter Commentarii numeros omnes qui edentur ipso anno MDCCCCIII, accipiet *ad libitum*

a) Librum (vulgo « album ») praecipua Urbis referentem, pulchritudine insignem, atque Commentarii moderatore iubente expresse adstructum; *sive*

b) Urbis e Ianiculo monte prospectum (Tabulam aere cusam metr. 1,10  $\times$  0,24); *sive*

c) Collectionem chartularum electissimarum, quae distinctae coloribus plurima de Roma, iuxta optimarum artium placita, referunt.

## QUI NOVOS DABIT SOCIOS

eligit insuper:

a) Libros de disciplinis omnibus, de bonis litteris, de Ecclesiasticis rebus quolibet e bibliopolarum catalogo, usque ad dimidium subnotationis annuae sua, id est in Italia ad Libell. 5; extra Italiam ubique ad Libell. 7, 50; Marck 6; Sch. 6; Doll. 1  $\frac{1}{2}$ ; Rubl. 3; Flor. 3  $\frac{1}{2}$ ; Coron. 7  $\frac{1}{2}$ . Ipse electos libros describat atque Commentarii administratori significet; gratis mittentur, excepto impendio diritorio Republicae debito; *sive*

b) E picturis Urbis grandes duas, photographice redditas, prout voluerit ac significaverit; usque, ceu supra, ad dimidium annuae subnotationis;

c) *Sin potius cupierit, dimidium subnotationis premium ei remittetur qua pecunia dimisert.*

Hac ultima conditione (c) modus datur sociis, quo si binos dederint socios novos, ipsi gratis Commentario fruantur; sin, possint amico favere, Commentarium dimidiato pretio praebentes.

*Notatum vero plane volumus nos nova omnino sociorum nomina exspectare tradenda; non enim socios novos umquam existimabimus eos, qui nomen suum olim iam Commentario dederunt.*

# VOX URBIS

DE LITTERIS ET BONIS ARTIBUS COMMENTARIUS

PREIUM SUBNOTATIONIS:

In Italia: Lib. 10 — Ubique extra Italianam:  
Lib. 15, M. 12, Sch. 12, Doll. 3, Rubl. 6, Flor. 7 1/2.

BIS IN MENSE PRODIT

POSSESSOR ET ADMINISTRATOR:  
ARISTIDES LEONORI, eques.  
ROMAE - Via Alessandrina, 87.

DE BELLO VETERE ATQUE RECENTIORE.

**Q**uae a poëtis vi mentis ignita efficta sunt de prisca illa aetate, quum nullae inter homines quaerelae bellaque nulla exstiterint, ea ebrio animo atque falso concepta semper historia docuit. Id unum verum, genus humanae paullatim a summa ferocia ad hodiernam humanitatem pervenisse, eiusque sensus eo magis contra optimas ingenii dotes praevaluuisse quo mentis vires hebetes essent.

Tunc vere homo homini lupus, idque genus bellandi viguit, quod omnem ferociam omnemque crudelitatem vinceret. Historiae, quae fabulas potius videntur portendere de Americanis barbaris, cruento conscriptae apparent magis quam atramento; modo si ad humaniora litora vel exculta magis converterimus oculos, Phoenicios videmus, qui captivos in statua Moloch numinis igne torrefacta concludunt; Parthos, qui excisis dexteris, eos capite in humum defixo immolant; Poenos, qui Saturno mactant. Bellum autem, servitus, et clades, atque omnis regionis vastatio unum erant: Troia urbs solo aquatur, flammisque traditur, Priamus filios suos quinquaginta ante aram videt necatos, ipseque iugulatur a Pyrrho; Hectoris exuviae, quadrigae illigatae per pulvrem pugnae trahuntur..... Persae, Dario rege, pedes manusque captivorum obtruncant; Athenienses mitiore Minervia, pollicem amputabant, ne cuspidem amplius gerstant; Lacedaemones Iotas libertate donatos per insidias interficiebant.

Nec aliter Romani. Polybius auctor est de Paulo Aemilio consule, qui, ut de Eprius ultionem sumeret, urbem diruit, atque quinquaginta millia civium vendidit servos; Mummius consul Corinthum omnem vastavit, viros gladio perimi iussit, mulieres captivas abduxit, omnia denique igne solo aequavit. Cum autem Caesar Gallias subigeret, virorum legiones quibus una erat culpa, unus error patriam tueri suam Deorumque delubra, a saevo victore morti adducebantur, urbes quadrinventae absuemebantur flammis, dum imperator ipse summam necatorum hominum atque victorias cruentas stilo lectissimo in Commentariis narrat.

Nova ferreae aetas hand remissior. Grgorius Tournacensis Germanorum incursiones in Galliam describens, de eorum ferocia aperte loquitur. Clotarius II vicissim Saxonum regiones depopulatus omnes viros trucidat, quorum proceria corpora gladii eius altitudinem viciisse dicuntur. Carolus magnus Saxonum captivorum quatuor millia et amplius morti addixit, quippe qui frustra suam libertatem recuperare tentassent.

Milites ipsi cruce signati magnas clades perpetrarunt. Cum Ierusalem urbem sanctam ceppissent, Guibertus Nugentinus narrat ab iis homines omnes necatos esse, quibus occurrerent. Richardus, Anglus rex, qui cognomine « leoninum cor » fuit appellatus, Askalona urbe potitus, Mahumetanorum duodecim millia capite plecti iussit.

Eosdem fastos reolunt bella Albigensium in Gallia, bella Hussitiorum in Germania, licet religionis nomine peracta; at omnia vincit omnesque exsuperat tartarus ille Timur-Kan, Tamerlani nomine cognitus, de cuius gestis a Duca, graeco scriptore, edocemur. Qui cum ab aliqua urbe proficeretur, eam ita derelinquebat, ut nec avis, nec belluae vox eius in ambitu insonaret amplius. Cum anno MCCCCCI Bagdad moenibus potitus est, vix scholas atque nosocomia stantes reliquit, atque ab universorum clade, qua pueri simul atque senes absunti sunt, tantum sospites eos esse voluit, qui iudicium exerceerent, atque doctores: ceterum militibus singulis octoginta legionibus distinctis praeceperit ut hostis caput quisque ad ipsum offerret; quae capita deinceps, congesta in pyramides, sui tropaeum liquit.

Quodsi a Tartaris ad Gallos reges fit gressus, Philippum Augustum Insulis urbe potitum captivos signo servitatis in carnibus obsignasse scimus, Ludovicum XII omnes equites patibulo tradidisse, qui Caravaggio defendisset.

Verum humanitas illa, quam Iesu Evangelium docuerat, depellere tandem tantam animorum saevitiam debet.

Hac mente et lege conati sunt populi et magistratus assiduo studio ut belli ius acerbum sensim mitigarent, atque victorum feram insolentiam pro posse attenuarent. Itaque dum temporibus antiquissimis omnia passim in victorum praemium cedunt, modo vix haec vel illa regio certis limitibus definita, nobis vel aemulis addicitur, captivi committantur, civium bona et personae sacra sunt.

Ceterum ipsa bellica tormenta in dies perfectiora aliquid doctrinae atque sapientiae bellicae ret quotidie magis intulere, eamque quodammodo nobiliorem reddiderunt. Rursus autem, quoniam pugnae passim, e longinquo ducentae sunt et agendae, cladium numerus maxime imminuit.

Nobilissimae vero hodie belli causae, quae non cupiditate rerum alienarum moventur, sed plerumque ut sua cuique populo libertas, sua iura reddantur; ipsaque pugnandi ratio, nativam illam hominum ferociam iam non irritat vel incendit, eosque a belluarum cruentis mo-

ribus sensim avertit et meliores etiam in pugna reddit.

Extrema sodalicium attulit « a cruce rubra » nuncupatum, cui vulneratorum cura, atque occurrentium insta commissa sunt: dumque nondum omnis bellorum causa ab hodierna humanitate exsulavit, in pugnarum aciem manibus beneficis quodammodo afferunt pietatem.

P. ROSSANI.

DE CAIO CRISPPO SALLUSTIO

**Q**UONIAM de Albii Tibulli indeole, vita, versu nomilla nuper retulimus, optimum facere visum est siquid de Caii Crispri Sallustii indeole, vita, stylo scripserimus. Fortassis in aliud latinitatis litus maritimumque rus naviculam peregrinantem impulsemus, sed ad hunc celeberrimum virum nos hodie vocat libellus a R. Ioanne Vallarino nuperrime typis editus, nobisque dono datus (1); egregium sane opus, si inquisitiones, si historias, si mores, si scribendi causas animadverteris, et non modo aliquid novi ferens, sed vel inexpectatum, et, quod nostris in temporibus maximum est, ea latinitatis vehementia et gratia simul conscriptum, ut omnes contigisse numeros et metas credamus. Qui quidem recensitis Cicerone et Caesare, et qua pars est lande recensitis apud Latinos, ubi ad Sallustium procedit, haec habet quibus egregie Sallustiana indeoles, modusque scribendi definiuntur: « Caius Crispus Sallustius aliquid ab iis (Cicerone et Caesare) sibi vindicat, quo tum exponendi ordine, tum scribendi modo, tum austeritate, et, sit venia verbo, atrocitate quadam indolis terret, atque ita legentium percellit animos, ut nec enarrator, nec pictor habendus sit, sed quasi scalpro et mallo gigas terribiliter usus, qui bonos, qui malos, tempora, loca, vitia, virtutes, immo potentius virtutibus vitia, vehementius bonis nefarios, altius et fortius incundis dira, facinore quovis optimo scelera, quasi totidem odio humani generis vindenda simulacula, statuit ad infamiam aeternam». Tum causam adstructurns, qua tam diversus a ceteris Crispus feratur, proponit his verbis: « At undenam haec aureo viro, quocum Cicero, Horatius, Cornelius Nepos, Vergilius, Caesar non modo vixerunt, communia habuere tempora, cultuque eodem disciplinisque iisdem imbuti floruerunt, quinimo saepe, si qua historicis fides habenda sit, dextras conseruerunt amicas, et non modo amicitia, sed familiaritate usi sunt?... Quid si, opportunum tempus locumque nactus

(1) IOANNES VALLARINO, *De Caii Crispiti Sallustii archaico et vulgari scribendi ratione*. — Romae, MDCCCCII.

## LA LEGGE

MONITORE GIUDIZIARIO E AMMINISTRATIVO

An. XLIII

Commentario huic, de rebus forensibus deque rei publicae administratione monenti, grandis quidem mutatio hoc anno MDCCCCHI allata est. Non solum enim annuae subnotationis pretium, quod libell. 36 hactenus fuit, ad libell. 24 imminutum est (extra Italiā lib. 30); sed longe auctus commentarius dabitur sociis, qui bis in mense fasciculum accipient paginis LII, iisque magnis ac bifariam divisus, constantem. Exeunte autem anno, universi iuris supellectili (vulgo *repertorio*), ex Italorum commentariis forensibus omnibus deprompta, donabuntur.

In commentarium **LA LEGGE** redigendum plus triginta viri inter clarissimos iuris peritos incumbunt, ita ut omnium huius generis absolutissimus sis existat, temque qui minimo pretio veneat.

FASCICULI SPECIMINIS GRATIA GRATUITO MITTUNTUR.

Omnia quae ad commentarium attinent sic inscribantur:

Società Editrice Laziale

ROMA, CORSO UMBERTO I, 219.

## MINERVA

RIVISTA DELLE RIVISTE

An. XIII

**MINERVA** ex probatissimis totius orbis commentariis excerptit atque in epitomen cogit summi momenti scripta, quae de doctrinis, de ratione civili, de religione, litteris, bonisque artibus omnibus vulgentur. Singulis dominicis diebus XXIV magnis paginis prodit, praeter operculum, quod pag. VIII constat.

Praemia lectissima sociis conferuntur.

Fretum annuae subnotationis est  
libell. 10; extra Italiā libell. 12,50.

FASCICULI SPECIMINIS GRATIA GRATUITO MITTUNTUR.

Omnia quae ad commentarium attinent sic inscribantur:

Società Editrice Laziale

ROMA, CORSO UMBERTO I, 219.

Subnotatio binos commentarios complectens **LA LEGGE & MINERVA**  
libell. 31, loco libell. 34, datur.

*SOCIIS MONITUM.*

Sociis pluribus morem gerentes idib. Novembr. an. MDCCCCII apud Commentarii *Vox Urbis* administratorem officium instituimus, quod de negotiis Ecclesiasticis sit; de expediendis scilicet rationibus omnibus, quae apud Romanæ Ecclesiae « Congregations » aguntur.

Itaque si quis procuratione nostra uti velit, profecto temperantiam in pretio, studium atque alacritatem in opere inveniet.

diversitate, quod apud priscos ea, quae poetis quomodocumque placuerint, pro certa haberentur et vulgo tenenda proponerentur; apud nos ea tantum vera teneantur quae sacris codicibus et sententiis Patrum respondeant, et nihil poetis, nihil fabulatoribus, nihil descriptoribus, praeter ea quae certa sint, auctoritatis concessum tanto in argumento putetur. Nonnulla vero pie dicta et ad deterrendos a scelere homines opportuna vel tolerantur, vel non inquiruntur, eo quod nunquam ad presumptionem usurpandae auctoritatis Ecclesiae, et subruendae auctoritatis huius assurgant.

Apud Hebraeos hoc erat in primis, quod qui vita functi essent, si bonis obsiti operibus, requiescerent in sinu Abrahæ una cum Patriarchis. Non illic igitur saevientia tormenta, non illie furiales ignes, sed quaedam veluti aura tranquilla concilians somnos, semisopitosque incolas non extenuans adversis, non reficiens fortasse secundis, ea tamen quae in pace sineret a laboribus vitae requiescere. Hoc autem in profundioribus terræ. Lectores optimi sinant me abstinere a referendis Sacrorum Librorum verbis, ne paginam impleam supervacaneam. Melius egero progrediens. At non modo haec in fide Hebraeorum erant circa bonos, qui diem obiissent supremum, sed sciebant esse locum interiorem, in quo animæ defunctorum vel cruciarentur ad tempus, vel temporaneo detinerentur exsilio, donec vel minimis purgatae, lotaque ascenderent, deferrenturque nullis inquinatae maculis ad sedem Patriarcharum, ad sinum Abrahæ. Quae autem hoc in ergastulo a ceteris, alibi requiescentibus, separabant inclusæ, ea conditione tenebantur, ut bonis patratis operibus sive eleemosynis, sive precibus effusis, sive alio quovis facinore, quasi quis nomine eorum faceret, subdens surrogansque se reis coram Deo, possent ab illo carcere liberari. Sacrificia pro iis in templo facienda locum fortasse primum habebant. Legimus enim, quod vir fortissimus Iuda Maccabæus, pugna adversus Timotheum et Gorgiam pugnata, facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam, ut pro iis qui obierant sacrificia offerrentur. « Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrectos speraret superfluum videretur et vanum orare pro mortuis... Sancta igitur, — prosequitur Scriptura (1), — et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur ».

Tertius atque interior ceteris locus est, qui propria et sua ratione appellatur « infernus », de quo dicitur nullam inibi esse redemptionem, de quo Prophetæ: « Sicut oves in inferno positi sunt, unusquisque carnem brachii proximi sui vorabit, Manasses Ephraim, et Ephraim Manasses ». Ibi « vadent et venient super damnum horribiles »; ibi « vermis eorum non morietur », pluraque huiusmodi, quae animos ipsa cogitatione prostrant ac terrent. Locum vero vir ille Hussita, qui iure ipso et conditione regionis medius erat inter Cananæos, Aegyptios, Assyrios, « terram nuncupat, unde nemo revertitur, terram tenebrosam et opertam mortis caligine, terram miseriae et tenebrarum, in qua nullus ordo, sed umbra mortis et sempiternus horror inhabitat ». Triplex hic igitur funereæ

regionis habetur divisio, neque ab hisce diversa est, quam Vergilius tradit gentibus idololatriæ passim esse communem (1):

*Dé, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,  
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte silentia late.*

Habemus enim ibi primo Vestibulum, primasque orci fauces; habemus postea locum, Acheronte tranato, ubi lugentes campi, nec omnis cruciatus expertes traduntur:

*Non etenim hæ sine sorte datae, sine iudice sedes.  
Quæsitor Minos urnam movet; ille silentum  
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.*

Hic et

*Continuo auditæ voces ragitus et ingens  
Infantumque animæ flentes in limine primo  
Quos dulcis vitae exortes, et ab ubere rapto  
Abstulit atra dies.*

*Hos iuxta falso damnati criminis mortis.*

Tertia ab hisce loca sunt

(durissima regna)  
*Quae Rhadamanthus habet, triplici circumdata  
[muro,*

*Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis  
Tartarus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.*

Hic aeternum

*Exaudiri gemitus et saeva sonare  
Verbera, tum stridor ferri, tractaeque catenæ.*

Hic Tartarus profundissime hians, hic omnium poenarum series; hic omnium improborum scelerorumque genus a gigantibus, ausis

*rescindere caelum,  
superisque Iovem detrudere regnis,  
ad parricidas et adulteros, et fraudolentos, patriæ iustitiaeque proditores; hic denique omnes  
Ausi.... immane nefas, ausoque potiti.*

Ac tamen propria cuique sceleri poena est; et ideo postquam aliquid Vergilius huiusmodi enumeraverit addit:

*Non mihi si centum linguae sint oraque centum,  
Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere poenas,  
Omnia poenarum percurrere nomina possem.*

Vergilianæ haec, ut ita dicam, distributio Inferni haberi potest quasi compendium et summa eorum omnium, quae circa Manum domos sedesque credebantur, quæque non minus Romæ quam Athenis communia erant. Addenda vero sunt

*amœna vireta  
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas*

devio a Tartarea illa urbe horrenda itinere petenda; infera tamen loca non minus; sed in Vergilianis Manum regnis hoc mihi mirabile assurgit, quod in ipsis Elysianis aliquid, quod expiatorio animarum carceri propius habeatur, existat.

Huc usque de his, quae apud Gentiles erant, sive ad Hellenicam, sive ad Romanam idolatriam ac traditionem pertineant. Sequenti numero quid apud Aegyptios, quid apud Indos fuerit eadem de re persecutum; comparationem denique instituimus cum iis, quae nunc apud Christianos populos sunt, idque tum de iis quae theologiam spectant, tum de iis quae sunt apud vulgus.

SENIOR.

(1) *Maccab.*, II, 12.

(1) *Aen.*, lib. VI, 264 et seqq.

## HORAE SUBSECIVÆ.

### IN INGLUVIEM.

*Cum me letiferi premere violentia morbi,*

*Haec fudi ex humili tristia verba toro:*

*Ergone me miserum primo sub flore iurentæ*

*Atropos, heu! duris unguibus abripiet?*

*Nec potero lacrymis crudelis flectere fati*

*Duritiem? ratio nulla salutis erit?*

*Tu, quae sola vales cunctos depellere morbos,*

*Spes una aegrorum, tu, Medicina, veni;*

*Et r̄eniant tecum succi quicunque salubres,*

*Et quaecumque artes corpora fessa levant.*

*Vix ea fatus eram, cum oculis incognita nostris*

*Visa est incessu femina adesse gravi.*

*Triste supercilium, contracto est pallor in ore,*

*Docto operi intentis ut solet esse viris.*

*In nostro primum deficit lumina vultu,*

*Mox coepit leni talia voce loqui:*

*- Adsum, quam poscis, nec open tibi ferre negabo,*

*Quæ didici aegrotis omnibus esse piam.*

*En adsum Medicina tibi: tu parce timere:*

*Corpore diffugiet febris iniqua tuo;*

*Et ritam duces extutum sanus in aevum,*

*Quæ tibi praecipiam, si memor usque colas.*

*Sumere te nolo phialas tetrosgue sapores,*

*Quos habili miscet pharmacopola manu.*

*Ne nimium his credas: perpaucis expedit uti:*

*Cetera, quae prostant, nomen inane ferunt.*

*Ipsa, fatebor enim, quamquam conamine multo*

*Quæsivi, qualis vita valescat ope,*

*Vix potui e latebris naturæ extundere paucā,*

*Quæ meus Hippocrates, quæque Galenus habet.*

*O quantum præstat curare, in corpora sana*

*Ne morbi irrepant, cedere non dociles!*

*Qua facere id possis, nostrum nunc accipe dictum:*

*Incolumem facili te iuvet ire via.*

*Contentus tivas tenui potuque ciboque:*

*Te nunquam turpis polluat ingluviæ.*

*Immodico e victu, quasi diro e fonte, malorum,*

*Quæ vitam attenuant, labitur omne genus.*

*Crede mihi: immanis stomachum cum prægravat esca*

*Et fumosa imo pectore vina furunt,*

*Tum male concoquuntur, tum exundat copia maior*

*Humorum, inque artus perniciose fuit.*

*Intestina dolent: caput ex ardore laborat:*

*Lazzantur nervi: lumina rubra stupent.*

*Sed qui sincera simul ac placaverit esca*

*Iratum ventrem, ducit id esse satis;*

*Qui præfert, simplex quos dat natura sapores,*

*Neve laboratas appetit arte dapes;*

*Qui lympha ardente restinguat pocula bacchi,*

*Quo modico interdum pectora lassa foveat;*

*Ille suas solidò servabit robore vires,*

*Intactoque diu corpore lastus erit.*

*Sic producerunt vitam per saccula multa*

*Qui primi terras incoluere novas. -*

*Dixit et excessit. Tum coepi condita mente*

*Dicta sequi. Ex illo tempore convalui.*

A. BASILI.

## DE LATINA ELOQUENTIA IN ARCHIGYMNASIO TAURINENSIS (1).

IUVAT illustre Vigi monumentum *De Sindone* Taurinensi, totum contemplari, unoque aspectu omnes eius partes complecti.

Huius Carminis actio, si summa tantum capita spectentur, ita se habet. Sindon servatur in Charnes oppido a Margarita, quæ templum ibi excitat parat, ut solemnes honores divino Pignori reddantur. Daemon concilium habet, et suos in Thraciam immittit, ut bellum studio Maumethen regem accendat. Adornatur bellum, et dum eius incendio omnia ardent, Ioseph ab Arimathia Aeternum Patrem orat, ut Sindonem servet.

(1) Cfr. an. VI, num. IV.

de indele viri huius aliquid vestigavero, et causam edixero, qua conflata est formidabilis illa Sallustiana securis?». Pulcherrimum, aut ego fallor, operis argumentum simul et negotium est.

Alienus, prouti Romanum, divitem, sua urbe, suo genere superbū decebat, fastidiosumque rerum omnium, praeter voluptates et gloriam; alienus, inquam, a reliquis sollicitudinibus curisque ceteris, liber atque solutus Sallustius vivebat indulgens et saeculi et Urbis corruptissimae moribus, genioque iuvenili, illecebrisque, blanditisque quibus ambiebatur assidue. At postquam ab Annio Milone gravi pecunia multatus est ut illati dedecoris poenas penderet, in libertinas totum se convertit, atque eo devinit, ut Roma in ipsa, quanta erat, fabula fieret. Hinc in Senatu sedens cum publice vituperaretur quasi patritiae dignitatis oblitus sese vulgo plebique misceret, atrocissima verba in patricias matronas omnes expressit. Non tulere Patres convicium, maioribus monentibus suis, qui periculose potius, a Lucretia ad Virginiam et ultra, facere voluerunt in reges, in decemviro, quam turpiter perpeti in Romanas matres-familias audacter et ignominiose prolata, et a senatu depulerunt, publicis honoribus expoliaverunt quos gerebat eo tempore, denique eo compulerunt, ut Roma, ut ex Italia ad Caesarem bella gerentem in Gallicis demigraret. Odium inde immane, implacabile in Sallustio adversus Patricios omnes ortum est, quod vix Patriciorum omnium sanguis extingueret, vix horum omnium familiarumque eorum funera satiarent. Hinc Patricius ipso blanditi plebeiis, popularis heri, et a patre sermone, quem et Cicero et Caesar archaica prouersa forma omni exuebant, penitus abhorrente. Idque duplice de causa; prima, ut facilior graviorque populo fieret, quibus ab omnibus sanguinolentam de Patribus ultionem sperabat; memor quid inter Marium et Sallam filios; altera, ut ipsa antiquitate vocum, ipso vulgi stylo, quois et Varro praesens et Cato nuperas auctoritatem fecerant, auctoritatem et ipse sibi quisque libris compararet. Quis in re optimo se praestit; nam quae duo scripta historica monumenta de Coniuratione Catilinae et de Jugurthino bello hoc unum, si recte perspicias, vindicant, ut populus ex plebe sciat apud nobiles turpis omnia, vitia quaeque a parricidio ad infanda penitus esse tamquam domi, tamquam in sua propria sede et lito; apud plebem homines et populares omnes patriter omnes esse virtutes a peritia rei militaris ad peritiam prudentiamque gerendas rei publicae. Nonne legis gestientem laetitia quoties et ipsum coniurationis caput nobili genere natum dicat, et haerentes huic nobiles, patricio sanguine ortos, affirmet? Eequid autem est integra illa Maris oratio consulatum administrationemque Jugurthini belli petentis, nisi quedam continens et perennis accusatio et vituperatio Patriciorum?

At Sallustianus dicendi scribendique modus, etsi popularis et ab ipso sanguine excerptus vulgaris eloquii, attamen industria summa et arte mira delectus est; nihil enim in eo quod turpe, quod vile, quod humile aliquid sentiat possumus reperire, sed omne selectum est, quod brevius, quod vehementius, quod altius feriat; hoc enim vulgo est ut brevioribus utatur vo-

cibus, fortasse incomptioribus, sed potentia quadam, sed vi quadam maxima intortis, tamquam iaculis non cutem attingentibus, sed viscera transverberantibus. Quid dicam? Phrasis: « Formidabilis illa Sallustiana securis », Sallustium dat totum, et ponit ante oculos. Non ferit, sed scindit Sallustius; non subtili ferro findit, sed securi immedicabiliter frangit, conterit, discepit. Ut quid? Ut siquod vulnus cohaereat, in ulcus postea tumescat; contrita ossa autem nullius Hippocratis arte restituentur. « Popularem Sallustius captabat auram, populares alliebat animos auresque mulcebat, dum populari sermoni turpis nobilitatis ulcera ferro cendantem immitis urebat. Parabat itaque tempora, quibus plebeius ordo illi faveret, qui, uti in Caesare factum est, ad subruendos nobiles properabat. Nec aliter a praevisis res acciderunt; videmus enim in civili bello Pompeium abeuntem, venientem Caesarem, et hunc, populo non reluciente, immo omnia praebente ab aerario ad commeatus, dominatione potiri » (1). Illud porro est insigne quod Sallustiani sermonis modi, quos vulgares plerique, nescio qua de causa, nuncupant, sparsim et apud Ciceronem et apud Vergilium et apud Horatium et apud Ovidium habeantur. Hi interdum, ille passim est usus. Atqui si sparsi nemini vitio sunt, nec igitur congesti vitio esse cuivis possunt; praesertim cum plura innovata postea sint, facientibus praesertim Cicerone et Caesare, qui omnia participia in « undum » converterunt in « endum », quamvis et Caesar et Cicero saepe etiam iis usi plerunque sint; et Varro, ille Romanorum doctissimus, latinitate usus sit a Sallustiana non modo hand longe diversa, sed interdum etiam frequentius plebeiis vocibus phrasibusque plebeiis intertexta.

At quenam Sallustio nativa indoles? Dicat Vallarinus: « Erat Sallustio indoles, quae mansuetudini, quae benignitati, quae benevolentiae, quae commiserationi non obstat; et hac in re testimonium illa perhibeant, quae in Catilinaria tradit de Caesaris animo. At vel ibi Catonis austritatem egregie laudat et mores et famam. Profecto consuetudo Caesaris in mitia Sallustium inclinasset, nisi vituperium, contumelia, damnum, infamia, qua inustus est, amimum avertissent, et ad ea Nobilibus reddenda, quae acceperat, incitassent ». Quid autem de moribus eius dicemus? Eadem quae de Tibullo. Eadem aetate, iisdem sub legibus vivebant, eadem ambobus religio; scilicet nulla; delectationum tantummodo in praesentiarum cupidi, futurarum rerum et immortalis animi incuriosi. Ubi Deos deleveris « memores fandi atque nefandi », ubi illud homini persuaseris: « post mortem nulla voluptas! », numquid exspectare aliquid poteris quod grande sit, vel in Stoicis? Atqui superbia Diogenis e rietu laceri pallii emicabat. Omnibus hoc unum, quod Cicero de se profert esse, quippe, multorum praecepsis multisque litteris sibi ab adolescentia suaserat nihil in hac vita magis esse expetendum nisi laudem atque honestatem, in hac autem persegnenda re omnes cruciatus corporis omnia pericula mortis parvi esse ducenda.

Hinc vel in optimis habemus quamplures, qui in foro, in templo, in curia, militiae-

(1) VALLARINUS, op. cit.

que aeterna quamvis digni memoria, non tam et bonos et optimos domi se praestiterunt, neque tales eos uxori, liberi, domestici, servi indicarunt. Paucos, qui reliqui sunt, bonos domi iudicamus, non quia talem possimus ferre de iis quotidiani sententiam, sed quia nescimus ea quae domi patraverint. Haud aliter de Sallustio dicam. Habeant illum quemcumque velint morum censores; nos, qui latinitati favemus optimae, optimum latinae linguae scriptorem et exemplar laudamus.

Vallarino itaque gratias agentes et quod fecerit, et quod libros mittens causam nobis scribendi dederit, elucubrationi nostrae imponimus finem, et Sallustii studiosos ad Vallarinianum opus delegamus.

G. P.

## MANIUM REGNA.

INESSE post mortem homini sensum aliquem, neque cum morte, hausta semel, omnia finire; ita ab exordio rerum crediderunt homines, ita tenuerunt, ita insuper haec opinio omnium sermoni percrebuit, ut gravissimi philosophi modo autem marant ista protoparentibus a Numine tradita, ne, quae ventura impendebant, malo suo ignorant, modo in tali consensu quamdam quasi naturae legem suspiciati sint, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus.

Esse Deum quendam supremum, qui crevit omnibus praest; esse in hominibus animam, quasi divinae particulam aurae, perpetuam, inexstinguibilem, immortalē, omnium, prout in corpore vivens gesserit, rationem Numini reddituram, praemium, vel poenas pro factis daturam summo Ordinis Vindici; en quae duo Religionum omnium cardines basimque constituant; en cultus, rituum, sacrificiorum, templorum causae apud omnes gentes. At in ipsa poenarum, praemiorumque conditione aliqua diversitas, ea minima est; et si pro locorum indolisque diversitate discrepare videantur, in unum tamen mirabili consensu conspirant, ut, quae malis constitutae sunt miserrimae sedes, illae in profundioribus orbis terrarum cavernis artisque habeantur. Quae bonis autem reservantur, illae binæ sunt; namque optimis quibusque datum in sidereo caeli locus, bonis autem tantummodo requies, et quasi amoenissimae rusticationis locus, ab incolatu improborum longo spatio separatus, infernus tamen. Quum tamen et ii sint, quos vel ortu in ipso, vel infantiae in annis immatura mors

Abstulit ante diem, et funere mersit acerbo, qui, et iure, culpae cuiusvis insontes, et pariter nihil praemii, nihil poenarum meruisse putentur, constituta sedes est iis, in qua neque torquentur, neque delectatione supereffusa frangentur. At in re hac illud credo potissimum fore lectoribus, si animadvertant a prisca creditaque certo populo traditione (de Hebraeis loquor) traditiones gentium aberrasse devias nunc in dexterum, nunc in laevum, interdum quoque retrogradientes, interdum incertas; Christiana denique Religione, afflante Spiritu veritatis, ea, quae initio fuerant, restituta fuisse; hac tamen

diversitate, quod apud priscos ea, quae poetis quomodocumque placuerint, pro certa haberentur et vulgo tenenda proponerentur; apud nos ea tantum vera teneantur quae sacris codicibus et sententiis Patrum respondeant, et nihil poetis, nihil fabulatoribus, nihil descriptoribus, praeter ea quae certa sint, auctoritatis concessum tanto in argumento putetur. Nonnulla vero pie dicta et ad deterrendos a scelere homines opportuna vel tolerantur, vel non inquiruntur, eo quod nunquam ad presumptionem usurpandae auctoritatis Ecclesiae, et subruendae auctoritatis huins assurgent.

Apud Hebraeos hoc erat in primis, quod qui vita functi essent, si bonis obsiti operibus, requiescerent in sinu Abrahæ una cum Patriarchis. Non illic igitur saevientia tormenta, non illuc furiales ignes, sed quaedam veluti aura tranquilla concilians somnos, semisopitosque incolas non extenuans adversis, non reficiens fortasse secundis, ea tamen quae in pace sineret a laboribus vitae requiescere. Hoc autem in profundioribus terræ. Lectores optimi sinant me abstinere a referendis Sacrorum Librorum verbis, ne paginam impleam supervacaneam. Melius egro progrediens. At non modo haec in fide Hebraeorum erant circa bonos, qui diem obiissent supremum, sed sciebant esse locum interiorem, in quo animæ defunctorum vel cruciarentur ad tempus, vel temporaneo detinerentur exilio, donec vel minimis purgatae, lotaeque ascenderent, deferrenturque nullis inquinatae maculis ad sedem Patriarcharum, ad sinum Abrahæ. Quae autem hoc in ergastulo a ceteris, alibi requiescentibus, separabantur inclusæ, ea conditione tenebantur, ut bonis patratis operibus sive eleemosynis, sive precibus effusis, sive alio quovis facinore, quasi quis nomine eorum faceret, subdens surrogansque se reis eoram Deo, possent ab illo carcere liberari. Sacrificia pro iis in templo facienda locum fortasse primum habebant. Legimus enim, quod vir fortissimus Iuda Maccabæus, pugna adversus Timotheum et Gorgiam pugnata, facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam, ut pro iis qui obierant sacrificia offerrentur. « Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrectos speraret superfluum videretur et vanum orare pro mortuis... Sancta igitur, — prosequitur Scriptura (1), — et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur ».

Tertius atque interior ceteris locus est, qui propria et sua ratione appellatur « infernus », de quo dicitur nullam inibi esse redemptionem, de quo Prophetæ: « Sicut oves in inferno positi sunt, unusquisque carnem brachii proximi sui vorabit, Manasses Ephraim, et Ephraim Manasses ». Ibi « vadent et venient super damnatum horribiles »; ibi « vermis eorum non morietur », pluraque huiusmodi, quae animos ipsa cogitatione prostrant ac terrent. Locum vero vir ille Hussita, qui iure ipso et conditione regionis medius erat inter Cananæos, Aegyptios, Assyrios, « terram nuncupat, unde nemo revertitur, terram tenebrosam et opertam mortis caligine, terram miseriae et tenebrarum, in qua nullus ordo, sed umbra mortis et sempiternus horror inhabitat ». Triplex hic igitur funereæ

regionis habetur divisio, neque ab hisce diversa est, quam Vergilius tradit gentibus idololatria passim esse communem (1):

*Dī, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,  
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte silentia late.*

Habemus enim ibi primo Vestibulum, pri-masque orci fauces; habemus postea locum, Acheronte tranato, ubi Ingentes campi, nec omnis cruciatus expertes traduntur:

*Non etenim hæ sine sorte datae, sine iudice sedes.  
Quæsitor Minos urnam movet; ille silentum  
Conciliumque vocat, ritasque et crimina discit.*

Hic et

*Continuo auditæ voces vagitus et ingens  
Infantumque animæ flentes in limine primo  
Quos dulcis vitæ exsortes, et ab ubere raptos  
Abstulit atra dies.  
Hos iuxta falso damnati criminis mortis.*

Tertia ab hisce loca sunt

(durissima regna)  
*Quæ Rhadamanthus habet, triplici circumdata  
[muro,  
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus annis  
Tartareus Phlegethon, torqueque sonantia sacra.*

Hic aeternum

*Exaudiri gemitus et saeva sonare  
Verbera, tum stridor ferri, tractaque catenæ.*

Hic Tartarus profundissime hians, hic omnium poenarum series; hic omnium improborum scelerorumque genus a gigantibus, ausis

*rescindere caelum,  
superisque Iovem detrudere regnis,  
ad parricidas et adulteros, et fraudolentos, patriæ iustitiaeque proditores; hic denique omnes*

*Ausi.... immane nefas, ausoque potiti.*

Ac tamen propria cuique sceleri poena est; et ideo postquam aliquid Vergilius huiusmodi enumeraverit addit:

*Non mihi si centum linguae sint oraque centum,  
Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere poenas,  
Omnia poenarum percurrere nomina possem.*

Vergilianæ haec, ut ita dicam, distributio Inferni haberi potest quasi compendium et summa eorum omnium, quae circa Manum domos sedesque credebantur, quaeque non minus Romæ quam Athenis communia erant. Addenda vero sunt

*amoena vicea*

*Fortunatorum nemorum, sedesque beatas*

devio a Tartarea illa urbe horrenda itinere petenda; infera tamen loca non minus; sed in Vergilianis Manum regnis hoc mihi mirabile assurgit, quod in ipsis Elysiis aliquid, quod expiatorio animarum carceri propius habeatur, existat.

Huc usque de his, quae apud Gentiles erant, sive ad Hellenicam, sive ad Romanam idolatriam ac traditionem pertineant. Sequenti numero quid apud Aegyptios, quid apud Indos fuerit eadem de re persequemur; comparationem denique instituimus cum iis, quae nunc apud Christianos populos sunt, idque tum de iis quae theologiam spectant, tum de iis quae sunt apud vulgus.

SENIOR.

(1) *Maccab.*, II, 12.

## HORAE SUBSECIVÆ.

### IN INGLUVIEM.

*Cum me letiferi premeret violentia morbi,*

*Haec fudi ex humili tristia verba toro:*

*Ergone me miserum primo sub flore iurentæ*

*Atropos, heu! duris unguibus abripiebat?*

*Nec potero lacrymis crudelis flectere fati*

*Duritium? ratio nulla salutis erit?*

*Tu, quae sola vales cunctos depellere morbos,*

*Spes una aegrorum, tu, Medicina, veni;*

*Et veniant tecum succi quicumque salubres,*

*Et quæcumque artes corpora fessa levant.*

*Vix ea fatus eram, cum oculis incognita nostris*

*Visa est incessu femina adesse gravi.*

*Triste supercilium, contracta est pallor in ore,*

*Docto operi intentis ut solet esse viris.*

*In nostro primum defixit lumina vultu,*

*Mox coepit leni talia voce loqui:*

*- Adsum, quan poscis, nec opem tibi ferre negabo,*

*Quæ didici aegrotis omnibus esse piam.*

*En adsum Medicina tibi: tu parce timere:*

*Corpore diffugiet febris iniqua tuo;*

*Et vitam duces extensem sanus in aerum,*

*Quae tibi praecipiam, si memor usque colas.*

*Sumere te nolo phialas tetrasque sapores,*

*Quos habili miscet pharmacopola manu.*

*Ne nimium his credas: per paucis expedit uti:*

*Cetera, quae prostant, nomen inane ferunt.*

*Ipsa, fatebor enim, quamquam conamine multo*

*Quæsivi, quali vita valeat ope,*

*Vix potui e latebris naturæ extundere pauca,*

*Quæ meus Hippocrates, quæque Galenus habet.*

*O quantum præstat curare, in corpora sana*

*Ne morbi irrepant, cedere non dociles!*

*Qua facere id possis, nostrum nunc accipe dictum:*

*Incolumem facilis te iuvet ire via.*

*Contentus vivas tenui potuque ciboque:*

*Te nunquam turpis polluat ingluvies.*

*Immodico e victu, quasi diro e fonte, malorum,*

*Quæ vitam attenuant, ladiunt omne genus.*

*Crede mihi: immanis stomachum cum prægravat esca*

*Et fumosa imo pectora vina furunt,*

*Tum male concoquuntur, tum exundat copia maior*

*Humorum, inque artus perniciosa fuit.*

*Intestina dolent: caput ex ardore laborat:*

*Laxantur nervi: lumina rubra stupent.*

*Sed qui sincera simul ac placaverit esca*

*Iratum ventrem, ducit id esse satis;*

*Qui praefert, simplex quos dat natura sapores,*

*Neve laboratas appetit arte dapes;*

*Qui lympha ardantis restinguunt pocula bacchi,*

*Quo modico interdum pectora lassa foveat;*

*Ille suas solidò servabit robore vires,*

*Intactaque diu corpore lastus erit.*

*Sic producent vitam per saccula multa*

*Qui primi terras incolueris novas. -*

*Dixit et excessit. Tum coepi condita mente*

*Dicta sequi. Ex illo tempore convalui.*

A. BASILI.

## DE LATINA ELOQUENTIA

### IN ARCHIGYMNASIO TAURINENSIS (1).

**I**UVAT illustre Vigi monumentum *De Sindone* Taurinensi, totum contemplari, unoque aspectu omnes eius partes complecti.

Huius Carminis actio, si summa tantum capita spectentur, ita se habet. Sindon servatur in Charnes oppido a Margarita, quae templum ibi excitate parat, ut solemnes honores divino Pignori reddantur. Daemon concilium habet, et suos in Thraciam immittit, ut belli studio Maumethen regem accendat. Adornatur bellum, et dum eius incendio omnia ardent, Ioseph ab Arimathia Aeternum Patrem orat, ut Sindonem servet.

(1) *Cfr. an. VI, num. IV.*

(1) *Aen.*, lib. VI, 264 et seqq.

de inde viri huius aliquid vestigavero, et causam edixero, qua confusa est formidabilis illa Sallustiana securis?». Pulcherrimum, aut ego fallor, operis argumentum simul et negotium est.

Alienus, prouti Romanum, divitem, sua urbe, suo genere superbū decebat, fastidiosumque rerum omnium, praeter voluptates et gloriam; alienus, inquam, a reliquis sollicitudinibus curisque ceteris, liber atque solutus Sallustius vivebat indulgens et saeculi et Urbis corruptissimae moribus, genioque iuvenili, illecebrisque, blanditiaeque quibus ambiebatur assidue. At postquam ab Anno Milone gravi pecunia multatus est ut illati dedecoris poenas penderet, in libertinas totum se convertit, atque eo devinit, ut Roma in ipsa, quanta erat, fabula fieret. Hinc in Senatu sedens cum publice vituperaretur quasi patritiae dignitatis oblitus sese vulgo plebique misceret, atrocissima verba in patricias matronas omnes expressit. Non tulere Patres convicium, maioribus monentibus suis, qui periculose potius, a Lucretia ad Virginiam et ultra, facere voluerunt in reges, in decemviro, quam turpiter perpeti in Romanas matres-familias audacter et ignominiose prolata, et a senatu depulerunt, publicis honoribus expoliaverunt quos gerebat eo tempore, denique eo compulerunt, ut Roma, ut ex Italia ad Caesarem bella gerentem in Gallicis demigraret. Odium inde inmane, implacabile in Sallustio adversus Patricios omnes ortum est, quod vix Patriciorum omnia sanguis extingueret, vix horum omnia familiarumque eorum funera satiarent. Hinc Patricius ipse blandiri plebeis, popularis tori, et a patre sermone, quem et Cicero et Caesar archetypis prorsus forma omni exuebant, paucis abhorrere. Idque dupli de causa; prima, ut facilius gratiorque populo fieret, quibus ab omnibus sanguinolentam de Pelliō ultionem mereret, memori quid inter Marium et Sallustum fuisse; altera, ut ipsa antiquitate vocum, ipso vulgi stylo, quin et Varro praesens et Cato neversus auctoritatem fecerant, auctoritatem et ipse sibi quisque libris compararet. Quae in re optimae se praestant; nam quae duo scripta historica monumenta de Coniuratione Catilinae et de Iugurthino bello hoc unum, si recte perspicere, vindicant, ut populus ex plebe teat apud nobiles turpia omnia, vitia quaque a patricio ad infanda penitus esse tamquam domi, tamquam in sua propria sede et limo; apud plebem homines et populares omnes patrī omnes esse virtutes a peritia rei militaris ad peritiam prudentiamque gerendas rei publicae. Nonne legis gestientem laetitia quoties et ipsum coniurationis caput nobili genere natum dicat, et haerentes huic nobiles, patricio sanguine ortos, affirmet? Ecquid autem est integra illa Maris oratio consulatum administrationemque Iugurthini belli potentis, nisi quaedam continens et perennis accusatio et vituperatio Patriciorum?

At Sallustianus dicendi scribendique modus, etsi popularis et ab ipso sanguine excerptus vulgaris eloquii, attamen industria summa et arte mira delectus est; nihil enim in eo quod turpe, quod vile, quod humile aliquid sentiat possumus reperire, sed omne selectum est, quod brevius, quod vehementius, quod altius feriat; hoc enim vulgo est ut brevioribus utatur vo-

cibus, fortasse incomptioribus, sed potentia quadam, sed vi quadam maxima intortis, tamquam iaculis non cutem attingentibus, sed viscera transverberantibus. Quid dicam? Phrasis: «Formidabilis illa Sallustiana securis», Sallustium dat totum, et ponit ante oculos. Non ferit, sed scindit Sallustius; non subtili ferro findit, sed securi immedicabiliter frangit, conterit, discepit. Ut quid? Ut siquod vulnus cohaereat, in ulcus postea tumescat; contrita ossa autem nullius Hippocratis arte restituentur. «Popularem Sallustius captabat auram, populares alliebat animos auresque mulcebat, dum populari sermone turpia nobilitatis ulcera ferro carenti immisit urebat. Parabat itaque tempora, quibus plebeius ordo illi faveret, qui, uti in Caesare factum est, ad subruendos nobiles properabat. Nec aliter a praevisis res acciderunt; videmus enim in civili bello Pompeium abentem, venientem Caesarem, et hunc, populo non relutante, immo omnia praebente ab aerario ad commeatus, dominatione potiri» (1). Illud porro est insigne quod Sallustiani sermonis modi, quos vulgares plerique, nescio qua de causa, nuncupant, sparsim et apud Ciceronem et apud Vergilium et apud Horatium et apud Ovidium habeantur. Hi interdum, ille passim est usus. Atqui si sparsi nemini vitio sunt, nec igitur congesti vitio esse cuivis possunt; praesertim cum plura innovata postea sint, facientibus praesertim Cicerone et Caesare, qui omnia participia in «undum» converterunt in «endum», quamvis et Caesar et Cicero saepe etiam iis usi plerunque sint; et Varro, ille Romanorum doctissimus, latinitate usus sit a Sallustiana non modo haud longe diversa, sed interdum etiam frequentius plebeis vocibus phrasibusque plebeiis intertexta.

At quenam Sallustio nativa indoles? Dicat Vallarinus: «Erat Sallustio indoles, quae mansuetadini, quae benignitati, quae benevolentiae, quae commiserationi non obstaret; et hac in re testimonium illa perhibeant, quae in Catilinaria tradit de Caesaris animo. At vel ibi Catonis austritatem egregie laudat et mores et famam. Profecto consuetudo Caesaris in mitia Sallustium inclinasset, nisi vituperium, contumelia, damnum, infamia, qua inustus est, animum avertissent, et ad ea Nobilibus reddenda, quae acceperat, incitassent». Quid autem de moribus eius dicemus? Eadem quae de Tibullo. Eadem aetate, iisdem sub legibus vivebant, eadem ambobus religio; scilicet nulla; delectationum tantummodo in praesentiarum cupidi, futurarum rerum et immortalis animi incuriosi. Ubi Deos deleveris «memores fandi atque nefandi», ubi illud homini persuaseris: «post mortem nulla voluptas!», numquid exspectare aliquid poteris quod grande sit, vel in Stoicis? Atqui superbia Diogenis e rietu laceri pallii emicabat. Omnibus hoc unum, quod Cicero de se profert esse, quippe, multorum praecepsis multisque litteris sibi ab ad adolescentia suaserat nihil in hæ vita magis esse exspetendum nisi laudem atque honestatem, in hac autem persequenda re omnes cruciatus corporis omnia pericula mortis parvi esse ducenda.

Hinc vel in optimis habemus quamplures, qui in foro, in templo, in curia, militiae-

(1) VALLARINUS, op. cit.

que aeterna quamvis digni memoria, non tam et bonos et optimos domi se praestiterunt, neque tales eos uxori, liberi, domestici, servi iudicarunt. Paucos, qui reliqui sunt, bonos domi iudicamus, non quia talem possimus ferre de iis quotidiani sententiam, sed quia nescimus ea quae domi patraverint. Haud aliter de Sallustio dicam. Habeant illum quemcumque velint morum censores; nos, qui latinitati favemus optimae, optimum latinæ linguae scriptorem et exemplar laudamus.

Vallarino itaque gratias agentes et quod fecerit, et quod libros mittens causam nobis serbendi dederit, elucubrationi nostrae imponimus finem, et Sallustii studiosos ad Vallarinianum opus delegamus.

G. P.

## MANIUM REGNA.

INESSE post mortem homini sensum aliquem, neque cum morte, hausta semel, omnia finire; ita ab exordio rerum crediderunt homines, ita tenuerunt, ita insuper haec opinio omnium sermone percrebuit, ut gravissimi philosophi modo autumarent ista protoparentibus a Numine traxerint, ne, quae ventura impendebant, malo suo ignorarent, modo in tali consensu quamdam quasi naturae legem suspicati sint, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus.

Esse Deum quemdam supremum, qui creatis omnibus praest; esse in hominibus animam, quasi divinae particulam auram, perpetuam, inexstinguibilem, immortalem, omnium, prouti in corpore vivens gesserit, rationem Numinis reddituram, praemium, vel poenas pro factis daturam summo Ordinis Vindici; en quae duo Religionum omnium cardines basimque constituant; en cultus, rituum, sacrificiorum, templorum causae apud omnes gentes. At in ipsa poenarum, praemiorumve conditione siqua diversitas, ea minima est; et si pro locorum indolisque diversitate discrepare videantur, in unum tamen mirabili consensu conspirant, ut, quae malis constitutae sunt miserrimae sedes, illae in profundioribus orbis terrarum cavernis antisque habeantur. Quae bonis autem reservantur, illae binae sunt; namque optimis quibusque datum in sidereo caeli locus, bonis autem tantummodo requies, et quasi amoenissimae rusticationis locus, ab incolatu improborum longo spatio separatus, infernus tamen. Quum tamen et ii sint, quos vel ortu in ipso, vel infantiae in annis immatura mors.

*Abstulit ante diem, et funere mersit acerbo,*  
qui, et iure, culpae cuiusvis insolentes, et pariter nihil praemii, nihil poenarum meruisse putentur, constituta sedes est iis, in qua neque torqueantur, neque delectatione supereffusa fruuntur. At in re hac illud credo potissimum fore lectoribus, si animadvertiscant a prisca creditaque certo populo traditione (de Hebraeis loqnor) traditiones gentium aberrasse devias nunc in dexterum, nunc in laevum, interdum quoque retrogradiientes, interdum incertas; Christiana denique Religione, afflante Spiritu veritatis, ea, quae initio fuerant, restituta fuisse; hac tamen

compagis promanat vita, tot saeculis neglecta evanuit, nec digna est habita, quae medicamen aegrotis solamenque praeberet.

Attamen aliquos ante annos Kime et Finsen medici solis lucem in quibusdam morbis experiri felici ausu coeperunt: itaque anno millesimo octingentesimo nonagesimo nono prima beneficia ex ista medendi ratione iam profecta Kime doctor typis edere non dubitavit. Ex quo factum est ut non pauci viri Hippocratis arte pollentes in lucem inspiciendam experiendamque totis viribus incubuerint, adeo ut extra omnem dubitationis aleam nunc sit positum solis lucem tantummodo iis mederi posse entis morbis, quibus nomen « lupus » vel « epithelioma », quibusque remedium praebendi gratia omnem frustra moverunt lapidem medendi arte praestantissimi quique.

Praeterea quum diurni lux astri, ut a Kime medico ad plenum iam est demonstratum, humanum corpus plane perfecteque pervadere possit ac transverberare, in pulmonum laringisque phthisi, quae civilem hominum communitatatem praeter ceteris morbis omnibus maxime angere ac morte afficere videtur, efficientia solis et vis mirum in modum patet.

En paucis ratio lucem adhibendi. Lueulentis diebus phthisi laborantes in horto vel alio loco sub dio tres circiter horas acie considunt; singulis aegrotis, quadam distantia, aenens adversatur discus tripodi innixus, qui exceptos solis radios in nudum eorum pectus remittat. Discus autem, cui nonaginta centimetrorum est diameter, tali est arte confectus, ut remissos lucis radios, trium pedum distantia in orbiculatam colligat nubeculam novem decimetrorum diametrum habentem, unde vehementis atque ceruleae lucis tantum profiscatur, quantum sit satis ad totum humanum pectus amplectendum idemque plane permeandum. Quae lux quamvis multo afficiatur calore, cutem tamen aduare minime valet.

Quaeretis forsitan: Qui fit ut solis lux, phthisi laborantium pectus pervadens, exitiali medeatur morbo? Brevi me expediam: lux enim pulmones ac laringem occupando suisque, ut ita dicam, complectendo radiis, in causa est ut sanguis in ea maiori influat copia, atque uberiori reficiat firmetque alimento infirmas partes, quae insuper microbiis seu bacillis, quibus sunt infectae, per lucem ipsam interemptis sensim expurgantur. Haec itaque medendi ratio brevi phthisim impedit, quominus progrediatur ulterius, quod non levius est momenti, ut a Kime medico in Angliae urbibus, quibus nomen Fort Dodge, Denver, Salt-Lake City iteratis periculis compertum est.

Id igitur est in votis ut benefica solis lux, quae ubique gentium emicat, nunquam deficit, nulloque emenda pretio cupientibus maxima exhibetur copia, ad tanti morbi perniciem in civili hominum communitate imminuendam magis magisque in dies toto terrarum orbe adhibetur, adeo ut aliquando, novis interim periculis factis, novisque medendi arte suppeditatis auxiliis, perniciosissima phthisis ad nibilum prorsus redigi possit.

HERSILUS.

... neque enim virtutis amorem  
Adversa eximisse valent.

SIL. ITAL. PUN. I. 10.

### MULIER ARTOLAGANOS VENDITANS.

BATAVICAM plane scholam tabula clamat, quam damus, unde Gherardus Don clarus saeculo XVII prodidit pictor, et ab « artolaganis » dicta est. Clarus aer in caelo et circum renidet loco agresti, sed non inculto, prope domum viridi hedera dextrorum contextam et obiectam arboreis frondibus. Anus sub ea sedet, cuius maritus forte ex umbra post eam eminet aliquantulum muro innexus. Tendit illa manus ut obolum ex puellis ementibus accipiat, quibus



Gherardi Don tabula mulierem referens artolaganos venditantem.

(Photographice expresserunt FR. ALINARI, Florentiae).

suos artolaganos vendit. Canis ad eius pedes eximia forma et singulari arte effectus dormit. Utraque puella batavica stirpem et originem vultu exprimunt: adeo flava utrique coma, pinguis et rosea facies. Quae numerat obolos grandior natu, quae iam dulcia gustat minor sororem intuetur acie oculorum suavissima. Arbor arida ex parte laeva concludit tabulam: nullus unquam maiore veritate truncus videtur expressus! Specimen hoc est artis non vulgaris, qua Batavi in reddendis naturae adspectibus peritissimi evasere.

LAELIUS.

### DE "DISCIPLINA ARCANI,"

ANIMADVERSIONES CRITICAE. (1)

III.

Si quaeramus, quo tempore « Disciplina arcana » in Ecclesia fuerit inducta, nihil certi statui potest. Quidam ab ipsis Christi et Apostolorum temporibus consuetudinem hanc repetunt. Attamen apud omnes, qui sine partium studio res a Servatore nostro et Apostolis gesta expendunt, constabit, neque a Christo, ne-

(1) Cfr. an. VI, n. IV.

que a primis sectatoribus Eius hanc disciplinam fuisse adhibitam. Nam ipse Dominus Iesus omnibus promiscue sacrae doctrinae capita explicuit. Afferri quidem possunt nonnulla loca Novi Testamenti, ex quibus putari potest, Christum quasdam disciplinae sacrae partes occultasse. Sic provocant quidam ad Math. XVI, v. 20, ubi praecepit Christus discipulis suis, « ut nemini dicent quia ipse esset Iesus Christus ». Item ad Ioan. XVI, 12: « Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo ». Similiter ad parabolam apud Luc. VIII, v. 10, et ap. Math. XIII, 11-15. Verum si singula ordine

Hinc Dei responsio, et rerum futurarum praedictio.

Deinde iniicitur Margaritae studium Charnes linquendi, quae in Galliam tendens maritimo itinere in Italiae fines se confert. Denique, superatis Alpibus, iuxta quas frustra flet vehementissime Sacrum Linum sibi furto sublatum, Camberiacum accedit.

Margarita hospitio excipitur a Ludovico Sabaudiae Duce et honorificissime habetur. Rogata ab Anna, Duci uxore, causam doloris vehementissimi aperit, et de Sindone multa narrat. Ludovici iussu inquiritur in fures, eisque venia edicto proponitur, si ultro Sindonem restituant.

Hac spe affecti fures, et frustra a malo genio deterriti eam denique restituunt, et simul eam venia salutem divinitus recipiunt. Sacrum Linum enixis precibus Anna petit, at non impetrat. Hinc caelestis nuncius a Deo missus multa praedicens in somnis eam solatur. Tandem prodigii novitate permota Margarita se sinit exorari: saeque Lino donato, diecudit. Multae laetitiae significantes in urbe dantur. Quare Dites irascens novum parat bellum, et rursus daemons in terras immittit. Concurritur certatim ex omni Sabaudiae parte spectandae Sindonis causa. Tandem, publice proposito ad venerationem divino Pignore, sugam daemones, angelis terga prementibus, arripiunt.

Iam multi eratione ac doctrina spectatissimi viri, Iunior Principum Sabaudiae, omnia perserutati sunt diligenter in tabulariis, multaque a patribus accepta Camberiaci ac veluti per manus tradita memoriae prodiderunt; sed ipso unius Vigiis est hoc divinissimum Pignus versibus describere adgressus.

Nec mortuus historicae veritati adhaeret, sibi sed veniam postulat illam, quae ultro datur ab omnibus scribendi magistris, ut etiam falsa cum veris aliquando misere possit, modo cum re de qua agitur aperte concreant, et aliquam saltum veritatis speciem praeserferant.

In id autem incumbendum, in id omnipotem curam, confundendas arbitratur, ut pietatem,

quam in animo haberet cum laude et ex argu-  
menti praestantia expromere posset.

Insper nihil unquam hoc Lino augustissimo carius Sabaudiae regibus fuit, et praecipuis honoribus praecipuoque cultu illud sunt prosecuti, et ingentibus donis, quibus magnificentissimam ac vere regiam aram Taurini in Ioanniano templo cumularent. Et tanta assiduitate animique ad optima quaeque factu propensione, omni tempore potissimum illud coluerunt, ut veneratione ac pietate, in tam insigne divini amoris monumentum vel religiosissimo cuique exemplo esse possint.

Prae ceteris vero religione effulsit rex Carolus Emmanuel, cui cognomentum Magno factum est, qui Sacrosanctam Sindonem veneraturn Camberiacum se contulit ex Subalpina regione, pedibusque etiam, quod magis mirandum visum est, tam longum iter confecit.

Nil mirum sane si poeta sic exorsus salutat:

... Nulli o Regum virtute secunde,  
Nec pietate minus, mentis quam robore praestans,  
Carole! Tu gressum, quo semita nulla, ferenti  
Dexter ades vati, atque audacibus annue coepisti.

In hoc poemate, quod duobus libris continetur, id omnino spectavit Vigus ut Sindonem Domui Augustae donatam carminibus exornaret. Ipse callidam illam artem a Vergilio arripuit, qua usus, castas veneres fallentesque pulchritudines de *Aeneide*, de *Bucolicis*, de *Georgicis*, aliud veluti agens, in suos versus feliciter derivavit. Etenim si qui nostra potissimum aetate ventosam parabilemque eruditulorum auram inhiantes, in variis solum lectionibus coacervandis, in mensura versuum stabiendi, in ipsomet divini scriptoris nomine scribendo oleum et operam perdunt, contritam profecto obiurgationem merentur, qua Ulyxes in *Ilias* II Achivos incessit, e Troia, re infecta, novem post annos discedere cupientes: — « Indignum est mansisse diu, vacuumque reverti! »

Si autem a brevitate mihi inuncta licet quodammodo recedere, id possem demonstrare, quantum ex Vergilio sit ipse mutuatus atque in rem suam facile reduxerit.

Ad hosce libros accedit longior Appendix, ubi poeta de pestilentia narrat, quae Insubres praelestrem populos anno MDLXXVII grassata est, et de Sancti Caroli Borromeo in urbem adventu, et de Sindonis translatione.

Ut aliquod scribendi exemplum ob oculos habeas, sint quae raptim de pestilentia narrat:

Squalebant moerore domus, fora, templa, viaeque  
Et nemora, et villae curas dispellere suetae.  
Luctus ubique, pavor, crudeli et falce metentis  
Omne genus hominum, tristissima mortis imago.  
Haec facies rerum, quam servantissimus aequi,  
Et Fidei Procerum decus ingens, Carolus, ostro  
Spectandus sacro, patriae inter moenia carae,  
Cui datus antistes, versus ceu pastor, obibat  
Munia, quae seri celebrabunt laude nepotes!

Cum primum in vulgus hoc carmen Vigus edidit, magnis undique laudibus exornatur, ab ipso Pio VI Pont. Max. litteris datis, summo honore accipitur. Si quis autem a me quaeasierit quanam de causa poema Vigi tot virtutibus pollens luminibusque poeticis splendescens, et quadam ingenii mentisque vi longe alii eiusdem aetatis anteponendum, iaceat in tenebris, hoc unum probabile responsum in promptu esse arbitror: Res, quam versibus celebrare sumpsit, haud ita est in hominum opinione excellens, neque aliarum est rerum felix origo, ut inde populi in suum commodum vel in gentis honorem redundare possint.

Alia multa pulcherrima scripsit Vigus, quae tamen parvi est hic pretii memorare.

**SUBALPINUS.**

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

multasse, ex multis veterum locis constat (1) quae brevitatis gratia omittimus.

Haec omnia si quis cum ritibus in doctrina arcana usurpati diligenter contulerit, conjectabit, illos ritus non a Christi et Apostolorum disciplina, sed a philosophorum praeceptis et ethniorum sacris esse petitos.

## IV.

Iamque rationes, quibus innixi sunt veteres ad « disciplinam arcani » condendam atque constituendam, audiamus. Tres autem esse potissimum videntur, quarum prima, ne pagani et nondum initiati simplicitate rituum a Christianis adhibitorum, mysteriorum contra sublimitate offendentur; altera, ut in animis hominum reverentia erga haec mysteria religionis excitaretur; tertia, ut mysteria illa cognoscendi desiderium in catechumenis tanto magis acuerent.

Concedimus, doctores et magistros veteres, melius ingenium moresque auditorum suorum scientes, fortasse prudenter hoc se facere putasse. Sed singulas rationes ad rectas ratiocinandi leges et sine partium studio expendere iuvat.

« Ne pagani et catechumeni simplicitate ritum offenderentur » – haec gravis causa ponebatur.

At ritum simplicitas animos sapientum non potuit offendere; quin potius nihil magis eos ad publica christianorum sacra amplectenda inducere debebat. Prima enim et praecipua pars san-

(1) Cfr. Livius, I. XXXI.

ctissimae religionis nostrae constat mentis ad Deum conversione, virtutum divinarum aestimatione, officiorum a recta ratione praeceptorum praestatione, non rituum apparatu multiplici et vario. Probe scimus, hominem a visibilibus ad invisibilia trahi. Quid autem habet v. g. baptismus vel sancta Cena, quod homines offendere possit? Ethnici praeterea et catechumeni non erant infantes, quos crepundia et pupulae delectarent, sed viri ratione pollentes. Facile igitur, si serio animum ad religionis christiana professionem adiunxissent, edoceri poterant, quis esset finis, quae natura rituum in sacris adhibitorum.

– At sublimitas mysteriorum – inquiet veterum inepti admiratores – eos absterrere debuit, quominus perspicuo de hoc argumento loquerentur. – Si existimarunt mysteria illa omnem rationem superare, caute et circumspecte loqui debuissent non tantum in institutionibus et sermonibus ad populum habitis, sed etiam in scriptis publicis. Quid vero? In publicis disputationibus primis saeculis, e. g. de aeterna Filii generatione, eius natura et ratione diu multumque disseruerunt doctores, atque intelligendo saepe effecerunt, ut nihil intelligas. Utinam nunquam quae ignorarunt explicare tentavissent!... Porro aliud est prudenter et circumscripte loqui, aliud prorsus silere; aliud fateri, nos naturam alicuius rei rite cognoscere non posse, aliud data opera rem sua natura captu difficultem obscuris vocibus exprimere. Qui religioni christiana nomen dare volebant aut erant viri prudentes et

praeceptorum illius gnari, aut illiterati prorsus atque rudes eorum, quae inter Christianos docebantur. Quod priores attinet, dubium non est, quin edoceri potuissent, nihil in saeculis christianorum ritibus atque decretis esse, quod ab homine sapiente admitti non posset. Demonstrata divina origine religionis, facile erat ostendere, cui Servator noster memoriam vitae et mortis suae certis symbolis representari voluerit ad amorem et gratum animum in sectatoribus suis promovendum. Rudes autem et disciplinae sacrae expertes, hi edocendi sine dubio erant publice et privatim prima religionis elementa, atque sensim sensimque ad altiora erat progrediendum, quod quidem obscuritas verborum, exclusio a sacris, quae non viderant, efficere certe non poterant.

Nec maioris esse ponderis alia ratio videtur, id est ut reverentiam erga mysteria religionis existarent. Quare? Sana quidem ratio dictat, eum alienius rei veneratione affici posse, qui illius naturam atque singularem praestantiam cognitam perspectamque habeat. Numquid protest in animis admirationem excitare, qui non solum rem cognoscendam profundo involvit silentio, sed etiam talibus utitur vocibus, quae notitiam rerum gravissimarum impedian? – Sed ob sublimitatem mysteriorum – aiunt – nihil de mysteriis coram initiatis loquimur; quippe hoc ipsum silentium venerationem et admirationem in animis horum excitare debet. – Mira haec et insolita agendi ratio. Plane hic imitantur doctores christiani ethnici, apud quos, teste Demetrio,

raque illa scriptio! Censurae quam leves, futile et saepe fallaces! Repeto iterum: pudet et piget genuisse; sperno allevare aut educare. Tantum nunc ad iudicium vel annus unus addidit, vel caelum hoc Italiae vestrae ».

Muretus iam severior: – « Parce, parce – inquit –; in affectata ista severitate peccas. Nam ut libere, et ut mos meu, dicam: Non ego librum tuum usque quaque a culpis praestem (video alibi in stilo invincibile; in censoris calidius iudicium); sed tamen nec vinum vinum esse desinit, si aquae in eo aliqua pars, nec liber tuus adprobus, si labeculae interspersae aut errores. Utique in critico isto genere. Quod quis percurrit sine lapsu ac relapsu? Non Varones illi aut Aelii olim, non Scaligeri hodie aut Turnebi. Itaque fide, Lipsi, et perge in hac via. Quam si firmiori paullo pede (actas hoc dabit) insistis, profecto Musa tibi erit, ut cum Pindaro dicam, ἡταπάτω δέξα, benigno nimis et honeste, inquam, sed tu mone, queso, sicubi aberrem, ac dirige; obnoxium reperies et parentem. Ut enim viti pedamentis quibusdam ac ridicis opus est, ne iaceat, sic iuventuti monitis, ne cadat. Flet hoc quoque ait ille; nec minus monere amicum ego promptus, quam laudare.

## II.

Sed ne plura de te. apud te: ecce cum maxime intrabas, Lipsi, avidus lector ego in sermone tuo conviviali, qui de effatu prisco est latinæ linguae. Avidus, sed non satur; quia parciter convivis tuis suggeris, nec imples non cupita illa dape. Diu iam ipse quaero, quae vetus illa et vera pronunciatio; sed adhuc eo fructu, ut quaerens assidue, magis quaeram. Iram aut finem repperi nondum. Tu autem quid? Inicis quaedam et obicis, sed ad extrellum nihil decernis aut statuis; et cum nodos aliquot bene nexisti, pendulum et iudicij incertum relinquis lectorem. Ut apis inieeto et relieto aculeo fugit, ita tu ».

(Ad proximum numerum).

IUSTUS LIPSIUS.

1]

## SELECTA EX BIBLIOTHECIS ET ARCHIVIS

DE RECTA PRONUNCIATIONE LATINA LINGuae  
DIALOGUS (1).

## I.

ADOLESCENS in Italianum cum venissem, acre desiderium mihi res antiquas noscendi, et viros, qui eas docti. Infiammabar cupidine doctrinae veteris, et magni apud me omnes filii, qui in ea essent magni. Inter quos M. Antonius Muretum (2) iure censebam, virum in quo non eruditio solum varia, sed comitas etiam et lepos multus. Atque ut illa nos exteriores in admirationem sui rapiebat, ita ista in amorem, cum erga omnes tam prompta ei humanitas, ut raro domus aut lingua eius cuiquam essent clausa. Itaque et mihi crebra ad illum itio; nec facile redditio, nisi cum fructu aliquo et velut doctrinae spico, quod colligebam ex foecundo illo agro. Quod accidisse mihi recolo statim sub initia, cum pereger adhuc et novus illum viserem, tunc aestivantem in Quirinali; nam patronus eius Hippolytus Estensis, vir nobilis iuxta et splendidus, domum ibi alteram habebat in despctu et crepidine ipsa collis, salubrem aere, amoena horis, laxam aedificiis, adornatam picturis, status, et cetero omni elegantiarum cultu, eoque se conferre cusi pleraque familia solitus sub aestivos dies. Ibi

(1) Quæstio tanto cum studio ac sollicitudine in nostro commentario agitata impulit ut dialogum hunc parum cognitum ederemus. De eius auctore, inter principes doctorum habito, qui XVI p. C. saeculo vixerunt, proxime atque peculiariter dicemus.

(2) M. Antonius Muretus clarissimus humaniorum litterarum cultor in oppido unde nomen sumpsit apud Limoges an. MDXXVI ortum duxit. Calumnias et invidias in patria passus, Italianum petit, ubi summae doctrinae gratia benigne atque honorifice exceptus est. Moecenas eius Hippolytus Estensis. Quinqueaginta annos natus sacerdotium inicit, Romae domiciliū constituit, litterasque docuit usque ad annum MDLXXXV, cum vita functus est.

igitur cum [esset] Muretus, perrexerit et condescendi ad eum satis mane; aestum enim vitabam, qui, ut mense Tulio, in his locis grandis. Atque cubiculum eius cum pulasssem, dictum mihi est a puero eum in hortis esse. Quos intensa, video eum molliter sane ac lente inambularem cum libello. Salutavi. Atque illo nec audiente, ut videbatur, nec respondentem (in lectione enim totus erat), ego iterum:

– « Vacans Murete? An intempestivus advenio? Dic, sodes, et abeo ».

Iamque avertibam. Sed ille quasi excitatus, blandiori ad me voce et accusu: – « Tun', Lipsi, es? – inquit. – Ignosce. Dum unum te video, te non video. Quidni enim videre te dicam et tenere in hoc libello, in quo imago ingenii tui tam expressa? Nostin' hunc? » Et simul *Varias* meas (1) propius admovit, quas Antuerpiæ recenter erat nactus. – « Avide et calide legebam; nec, ita me deus amet, expliebar. Et o pulchrum pulchri ingenii tui futum! Vulpacula tamen hominis, cur me celasti? »

Erubueram ego ad laudationem eius et ad libri conspectum; et: – « Itane properiter – inquam – ad te hae nugae? Quae quidem delatae in tam cultas istas oras, audaci nimis et infelici penna, placituras eas aliis qui sperem? Odi ego pater. Et, verbo dicam, periisse vellem; adeo non laetor peperisse. At quod te celaverim, ne culpa. Per absentiam enim meam editae; et ne nunc quidem in manu mihi exemplar. Ceterum non ista, Murete, ne nescias, vobis Italiam et togatis scripta, sed braccatis meis et pellitatis. Itaque, nec si habeam, prodam ».

Ille subridens: – « Hem! – inquit – tamne inlebens in novam istam prolem? Quam tamen deprimit et abiicis frustra. Tollam enim ego et velut Levana ero tenello huic facto. Quid autem meruit libellus teritus, lepidus, et in quo ingenii iudicique tui præclarae notae? »

Ego excipiens: – « Certe – inquam – notae; sed ingenii ac iudicij iuvenantis. Quam vaga et vana ple-

(1) Lipsii opus, cui titulus: *Variarum lectionum libri tres*.

et cum contextu expendamus, nihil aliud inde nisi hoc deducemus, Christum, pro divina animorum et ingeniorum cognitione, prudentiae legibus in docendo usum esse, atque moribus hominum se accomodasse. Suis enim discipulis iniunxit, ut quae Ipse obscurius dixisset, publice et coram omnibus annuntiarent. Hinc Paulus (1) Ephesiorum coetui valedicturus, nihil se omisso testatur eorum, quae ad explicandam sanctissimam doctrinam naturam conferri possent. — Sed quid opus verbis? Certum est, — quae fuerit Christi et Apostolorum docendi ratio, quae Sacramentorum et disciplinae sacrae constitutio, — nihil autem in libris Novi Testamenti traditum vel praescriptum esse de hac disciplina arcani. Nemo non videt, aliunde hanc consuetudinem esse accendam.

Et quidem nonnulli ex Cabala Iudeorum haustam existant. Notum est, magistros iudaicos, homines magnificos, dicere. Num Moysi in monte Sinai arcana quadam et mysteria revelasset; ex per vias sanctas ad Iudeorum doctores fuisse delata, eo nonnisi illi, qui diviniora mentis sint, esse explicanda. Numquid autem hoc ad questionem nostram spectat? Christiani doctores, si scilicet Originem et sanctum Iudeum, quoque hebreum — quae haec arcana sunt, intelligunt — ignari erant. Contra ex antiuersitate sacerdotibus patet, caballam recentioram nam, in pythagorico platoniceis nunc neque nomen habendum; prius christianos.

(1) *Ad Corin.*

Restat ut dicamus, disciplinam hanc ex ethnicorum sacris, ac philosophorum decretis petitam esse. Historia docet, aetate Christi et Apostolorum, maxime vero proxime sequentibus saeculis philosophiam pythagorico-platonicam a Christianis, Iudeis et ethnici exultam esse. Conferamus nunc quaedam instituta philosophorum. Dividebant hi universam doctrinam suam in duas partes: priorem vocabant *ταπεινήν*, alteram *ταυτήν*; prior mentem purgare, posterior perficere dicebatur. Ipse Pythagoras discipulos suos dispescebat in « exotericos », veluti extraneos, nondum in secretiora philosophiae dogmata admissos, et « esotericos », veluti interiores participes secreti omnis. Discipulos Pythagoras, antequam tempus admissionis effluxerat, variis ac durissimis exercitationibus explorare solebat, qui non solum siti et inedia, sed etiam igne ferroque patientiam suam exercere cogebantur (1). Sublimium rerum occultatio Pythagorae etiam et discipulis erat familiaris. « Cum externis, ut sic dicam profanis, si quandoque usus ferret congregendum esse, nequaquam mysteria sua enuntiabant, sed per symbola et arcana tesseras obscure latenterque sibi mutuo sensu mentis veluti aenigmatibus significabant » (2). Unde Porphyrius de vita Pythagorae scribens, cum quaevisset, quare philosophia periisset italica, respondet statim: « primum quidem quod aenigmatibus esset involuta, deinde quod omnia

(1) Ofr. LAMBETH., *De vita Pythagorae*, I, I, c. XVI.(2) *Loc. cit.*, c. XXXII.

eorum scripta dorice essent scripta; nam cum ipsa dialectus quid obscuritatis habeat (quae data opera utebantur), hanc ob causam nec dogmata ea dialecto consignata poterant intelligi ».

Sed non ex praceptis dumtaxat philosophiae, sed ex ritibus passim apud gentiles receptis multa ad constituendam arcani disciplinam petitam fuisse apparebit. Habebant Graeci plurima sacra ut Matris deum, Bacchi, Mathrae, Isidis etc., quae vocabantur « mysteria ». Antequam in adyta templorum admitterentur, lustratio per aquam in usu fuit. Peragebantur haec initia adhibitis quibusdam symbolis et mysticis vocibus. Nihil iam dicam de certis initiationis ritibus, abstinentia a venere, cibo, lotionibus comae et vestium compositione. Commemorabile est quod, qui ad mysteria percipienda admitti valebant, graviorum peccatorum confessionem prius edere tenebantur, prouti testatur Plutarchus in *Laconicis* dicens: « cum aliquis mystagogus laconem intiaret, interrogavit eum, cuius facinoris maxime impii sibi conscient esset ». Gravioribus seculis contaminatis aditus ad illa mysteria fuit occlusus, quod coniici debet ex ista veteri formula: « Procul hinc, procul ite profani ». Hinc teste Suetonio (1) Nero post occisionem matrem Eleusiniis sacris interesse ausus non est. Ministros porro sacerorum diligentissime non solum cavissem, ne horum sacerorum arcana innotescerent, sed etiam gravissimis poenis transgressos

(1) C. XXXIV.

27]

## FAMAE SELECTAE FONTANII

A IOACHIMI AP. GIRAUD LATINE REDDITAE

PASSIONIS CHRISTI ET RESURRECTIONIS XAV. REIMS.

LXXXVII. — LXXXVIII. VULPES.

*Longa  
Arte  
Regem  
Surd  
Advoca  
Undi  
Vulpes  
Strati  
Rex furit, atque ruma habet addens, negre fumo  
Parci, si nolit. Iniquo rusa canum.  
Accessita venit; que, canis dacta lupinis,  
Comperit, artificem criminis esse lupum.  
Tum: — « Veror — dixit — ne me, rex, perfida lingua  
Absentem sceleris te penes arguerit.  
Aet ego solveam rotum. Studiose salutis  
Namque tuas, rotis visore templa deum.  
Pacemque doctores ubicumque rogavi,  
Sic tuo morte par medicina foret.  
Sic omnes dixeris: Calor te deficit unus;  
Deficit ob senium; tolle senile gelu.  
Vivo avello topo pellam, calidaque repente  
Ac fumanie roga frigida membra fove.  
Ars iuvenescendi non est praeuentior ulla.  
En, rex, proimpis adest grandior iste lupus.»  
Effeto placuit prassens medicina leoni;  
Rapta topo pellis, secca fuisse caro.  
Illa leoninum calefecit, stragula, tergum;  
Haecque ministravit ferula ventriculo.  
Aulice, parce tuos consortes perdere; regem  
Dum colis, in socios ne mala verba seras.*

*Mores pueri boni reddi concurvis in aula  
Officis; alios redditus usque malis.  
In te pueri signaz recidat, detractor inique;  
Iras vicarus aula trucque parit.*

## CVII. — VIX PABULARUM.

*Maximus orator (1) quondam florebat Athenis,  
Mens sita pectus rotis turbine mobilis.  
It pectus rotis, quoniam perdere subdulus hostis  
Tristis, mens formidus allegitur.  
Ore pectus, cuius quod dederat Medea rotundum,  
Ille tecto amans fortis velle subit.  
At frater eius monstrarat commune periculum;  
Amisit dionis panderis turbis negat.  
Nobilis orator, motu exlementis, figuris,  
Pictura quis valens templa ferat.  
Brevi et tenui umbras, tonat, interquat, urget;  
Afficitur nemo; dissipat aura sonos.  
Ericola plebe osculos alio concertit et aures;  
Speciat bella, cohors quae puerilis agit.  
Tum catus orator, rationum pondere misso:  
— « Rom — dixit — lepidam nunc memorare placet.  
Alma Cores, comitante anguilla et hirundine, quondam,  
Lactas ut segetes viseret, egit iter.  
Effusus per agros, fluvius remoratur cunctem.  
Non remoratur avem: transvolat illa radum.  
Traicit et facili lymphas anguilla natatu...»  
— « At dea quid fecit? » — turba repente rogat.  
— « Quid fecit? Subita nobis succensus ira,  
Vobis, quis virtus nulla virilis inest.  
Quid? Nil te, Cereris populum, mox atra procella,  
Quae tibi, quae Gracis inferet exitum?  
Ludos mitte; roga, quid volvat mente Philippus.  
His cita plebs dictis, evigilavit iners.  
Præstitum hoc fabella brevis, leve vulpus ut una  
Nugis abstraheret, dederet officiis.  
Ludere, lector, amas, quamquam non ortus Athenis;  
Sic egomet morum ludere censor amo,*

(1) Id est Demosthenes.

*Naenia tria mihi cantetur Pellis Aselli;  
Cantatum cupidam protinus aure bidam.  
Orbem conservuisse ferunt; senior tamen orbis  
Nugari, pueri more decennis, aet.*

## CVIII. — MULIERES ET ARCANUM.

*Est onus arcano gravius, me iudice, nullum;  
Illiad ferre diu femina nulla valet;  
Nec valet (expertus dico) pars magna virorum,  
Quies, barbam nactis, mens mulieris inest.  
Vir quidam tentare volens, uxore silet;  
— « Uxor, io! — noctu clamitat — affer opem;  
Affer opem, crucior, disrumpor... At hercle quid edo?  
Ovum? » — « Tunc ovum? » — « Sic habet (1), ipsa vide.  
Ecce recens tepidumquos; case, ne diceris ulli,  
Gallinam ne me publica fama vocet.»  
Iurat, gen credens, aeterna silentia coniux;  
At iurata fugit, noctis ut umbra, fides.  
Surgit ad auroram mulier, festinaque notam,  
Quam retinebat adhuc culcitra, ricit anum:  
— « Mater — ait — quiddam peregrinum conigit; at lu,  
Ne plectar baculo, rem tacitura preme.  
Ovum vir peperit meus, ovum grande; sed uni,  
Quantum memet amas, haec tibi dicta volo.»  
— « I secura — reponit anus — dabit ante sepulchrum  
Defunctos, vetitum quam mea labra sonum.»  
Dum redit ovipari coniux ad tecta mariti,  
Os prurit velutae pandere prodigium.  
Desiliens lecto, bissenas quaerit amicas,  
Ova quibus narrat parta fuisse tria.  
Hae referunt aliis portentum matribus; ex his  
Ovum quaque norum marte suopie creat,  
Salvâ lege tamen secreti: cautio vana:  
Cooperat arcano iam resonare forum.  
Ovaque fama loquax ita multiplicavit, ut ultra  
Centum post medium sint numerata diem.*

(1) « Sic habet, pro « Sic se habet »:  
... Magnum narras, vix credibile: atqui  
Sic habet. Accendis ... (Hor. I Sat. 9.)  
(Ad proximum numerum).